

Ірина Кріба

Львівський національний університет імені Івана Франка

Багатомовність як шлях до взаєморозуміння. Досвід України.

«Той, хто не знає іноземної мови, не знає своєї власної».

Вольфганг Гете

Здається, що і світ у цілому, і Європа зокрема, перебувають у пошуку нових цінностей, що стосуються взаєморозуміння, співпраці та взаємної згоди і прагнуть створити нові мультикультурні, мультилінгвальні та мультиетнічні спільноти.

Коли йдеться про мультикультурність та багатомовність, ми схильні говорити радше про спільні елементи, що характеризують різні багатомовні суспільства, аніж про особливості, якими відрізняються країни одна від одної. Це, однак, може призвести до дещо спрощеної візії проблеми. Ми бачимо поєднання спільних рис і нехтуємо явища, що не підпадають під категорію «спільного». У статті ми намагатимемося змалювати ситуацію з багатомовністю в Україні та Львові на тлі ситуації в Європі.

Феномен мультилінгвізму в Україні як на сьогодні, так і у перспективі важко ототожнювати з прикладами, які ми спостерігаємо у Європі чи решті світу. Навіть країни, мовне законодавство яких наближене до українського, у цілком інший спосіб вирішують проблеми багатомовності. Для більшості розвинутих країн Європи та світу феномен мультилінгвізму як де-юре, так і де-факто є природнім елементом мовної політики, спрямованої на максимально можливе забезпечення комунікативних потреб різних етнічних груп населення.

Говорячи про багатомовність як оптимальний фактор та основну тенденцію розвитку, беручи до уваги потреби та виклики сучасності, видається необхідним зробити застереження, що ми сконцентруємося на функціональному аспекті мультилінгвізму

поза тим, щоб розглядати його як інструмент досягнення політичних цілей.

Сьогодні у світі налічується від 5000 до 7000 мов. Їх точну кількість важко визначити, оскільки не завжди можна провести чітку грань між діалектом та мовою. Адже мови не є ізольованими сутностями, і нерідко немає очевидної межі між ними. У широкому сенсі лінгвістична різноманітність визначається як «ряд варіацій, які демонструють мови».¹

Сьогодні збільшується усвідомлення того, що мови відіграють ключову роль у культурній різноманітності та розвитку міжкультурного діалогу, у здобутті якісної освіти та зміцненні співпраці, побудові суспільства знань та збереженні культурної спадщини, застосуванні здобутків науки та техніки у сталому розвитку. Тому зараз є необхідним вжити заходів для широкої підтримки популяризації багатомовності та лінгвістичної різноманітності. Оскільки мовні питання знаходяться у центрі багатьох сфер, що перебувають у рамках повноважень ЮНЕСКО, організація заохочує міждисциплінарний підхід до цих проблем, залучаючи усі сектори програми, а саме: культуру, науку, засоби комунікацій та інформації, а також соціальний та гуманітарний блоки.²

Як вже зазначалося, сьогодні налічується від 5000 до 7000 мов і лише близько 200

¹ Durk Gorter, "Cultural diversity as an asset for human welfare and development" in Sustainable Development in a Diverse World (SUS.DIV) www.ebos.com.cy/susdiv/uploadfiles/RT1.2_PP_Durk.pdf (тут і далі переклад автора)

² Languages and Multilingualism | United Nations Educational - Unesco www.unesco.org/en/languages-and-multilingualism/

незалежних держав. Таким чином, можна з впевненістю стверджувати, що багатомовність є дуже поширеним явищем.

Намагаючись проаналізувати функціональний аспект мультилінгвізму, слід дати визначення поняття як такого, а також рівня володіння мовами, який є необхідним, для того, щоб вважатися бі- або мультилінгвальним.

Мультилінгвізм є виявом поліглотизму, тобто використання декількох мов окремими індивідами чи спільнотою людей. Люди, що спілкуються кількома мовами, значно переважають тих, хто спілкується однією. Мультилінгвізм набуває рис соціального явища, яке керується потребами глобалізації та культурної відкритості.³

Однак кожна багатомовна людина опановує щонайменше одну мову в дитинстві (перша мова), яку зазвичай називають рідною мовою. Вона опановується шляхом здобуття традиційної освіти і вдосконалюється у процесі використання та навчання. Таким чином, постають наступні питання: «Який рівень опанування другою (наступною) мовою буде достатнім, щоб вважатися бі- або мультилінгвальним?» та «Що ховається за поняттям «знання мови»?

Можна навести багато відповідей на ці питання і, зокрема, такі:

1. Те, що багато не-носіїв мови, як-то: письменники, політики тощо, не тільки успішно функціонують у чужомовному суспільстві, але й фактично можуть опанувати найвищий рівень володіння мовою, є загальновідомим.
2. В останні роки лінгвістичні дослідження були сконцентровані на використанні англійської мови у якості лінгва франка. У цьому випадку більшість тих, хто користується спільною мовою, є функціонально багатомовними.
3. Існує: а) визначення-максимум, яке означає, що ті, хто спілкується різними мовами, однаково вільно

володіють ними усіма і мають однаково високий рівень знань; та

б) визначення-мінімум, коли показником володіння мовами є їх застосування. Для прикладу, турист, що успішно використовує ряд фраз, при цьому не володіючи вільно мовою, теж може вважатися бі- чи мультилінгвальним. Хоча більшість багатомовних людей знаходяться десь посередині зазначених визначень, Вівьєн Кук (Vivien Cook) називає цих людей мультікомпетентними.⁴

Багатомовність є радше природною здатністю, притаманною кожній особистості, аніж надзвичайним винятком: «За умов наявності відповідного оточення дві мови є однаково природними, як і пара легень».⁵ Переваги, які отримують ті, хто володіє кількома мовами, виходять за межі вузько лінгвістичної сфери. «Особа, яка розмовляє кількома мовами, володіє стереоскопічним баченням світу з точки зору двох чи більше перспектив, що дає їй можливість бути більш гнучкою у судженнях, швидше вчитися читати. 'Мультилінгвали', таким чином, не є обмеженими однобічним світобаченням, вони краще усвідомлюють існування інших точок зору. Насправді, це завжди сприймалося як найбільша перевага у навчанні мов».⁶

Як зазначає, Міхал Б. Парадовські (Michal B. Paradovski), як діти, так і дорослі, вивчаючи мови, набувають велику кількість додаткових якостей та компетентностей у порівнянні з 'монолінгвалами'. Ось деякі з них:

- Глибше розуміння та гостріше сприйняття мови.

⁴ Cook, Vivian J. Requirements for a multilingual model of language production. <http://www.ntlworld.com/vivian.c/Writings/Papers/RequirementsForMultilingualModel.htm>

⁵ Paradovski Michal B. The Benefits of Multilingualism. <http://www.multilingualliving.com/2010/05/01/the-benefits-of-multilingualism-full-article/>

⁶ Cook, Vivian J. Requirements for a multilingual model of language production. <http://www.ntlworld.com/vivian.c/Writings/Papers/RequirementsForMultilingualModel.htm>

³ Tucker. G. Richard A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education Online Resources: Digests August 1999 EDO-FL-99-04 en.wikipedia.org/wiki/Multilingualism.

- Швидше опанування рідною мовою незалежно від національності, статі чи рівня освіти.
- Здатність більш ефективно спілкуватися своєю рідною мовою.
- Збільшення з віком словникового запасу, у тому числі з рідної мови.
- Покращення сприйняття мови на слух та краще запам'ятовування.
- Покращення не тільки вербальних здібностей, але й просторової орієнтації.
- Збільшення когнітивної гнучкості, вдосконалення здатності вирішувати проблеми, а також на порядок вищі мислительні здібності.
- Розширення особистісних горизонтів та можливість сприймати власну культуру з нової перспективи: у порівнянні, у контрасті та з глибоким розумінням культурних явищ.
- Покращення здатності мислити критично.
- Краще розуміння та об'єктивна оцінка народів інших країн і, завдяки цьому, зменшення проявів расизму, ксенофобії та нетерпимості, оскільки вивчення нової мови зазвичай супроводжується відкриттям для себе нової культури.
- Здатність вивчати наступні мови швидше та ефективніше ніж їх ровесники, які володіють однією мовою.
- Суспільні переваги і переваги у сфері зайнятості та збільшення професійних можливостей у багатьох сферах.⁷

48 держав у Європі мають 38 різних офіційних державних мов. Однак, існує близько 240 локальних розмовних варіантів. Такі країни як Італія, Об'єднане королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Німеччина, Польща, Франція, Іспанія, Румунія та Україна мають багато місцевих регіональних мов чи мов національних меншин.⁸

⁷ Paradowski Michał B. *The Benefits of Multilingualism*. <http://www.multilingualliving.com/2010/05/01/the-benefits-of-multilingualism-full-article/>

⁸ Durk, Gorter. "Cultural diversity as an asset for human welfare and development" in *Sustainable Development in a Diverse World (SUS.DIV)* www.ebos.com.cy/susdiv/uploadfiles/RT1.2_PP_Durk.pdf

Особливість національної структури населення України - її багатонаціональний склад. Згідно з Всеукраїнськими даними перепису населення, представники більш ніж 130 національностей та етнічних груп живуть на території країни.

Частка українців в національній структурі населення є найбільшою. Вона становить 77.8% населення. Росіяни - друга численна нація України. Вони становлять 17.3%. Інші етнічні меншини – білоруси (0.6%), молдавани (0.5%), кримські татари (0.5%), болгары (0.4%), угорці (0.3%), румуни (0.3%), поляки (0.3%), євреї (0.2%), вірмени (0.2%), греки (0.2%), татари (0.2%), грузини (0.1%), цигани (0.1%), азербайджанці (0.1%), німці (0.1%), гагаузи (0.1%).⁹

Отже, мовна ситуація в Україні дуже складна. На фоні загальної лінгвістичної ситуації в Україні соціолінгвістичне місце української мови дуже специфічне. Хоча де-юре вважається, що українська мова є мовою, що переважає на території цілої держави, ситуація де-факто є цілком відмінною. Більше того, у великих містах східної частини України саме російська мова займає панівне становище. Немає жодної іншої європейської країни, де мова етнічної меншості має таке ж поширення, як державна мова. До того ж на деяких територіях державна мова – це мова меншості. На переважаючій території України можна говорити про двомовність, хоча є урбаністичні спільноти, де багатомовність є реальним фактом. Специфіка лінгвістичної ситуації в Україні полягає у невідповідності між лінгвістичними та етнічними групами, оскільки велика частина етнічних українців, а також представників інших меншин є російськомовними.

Тому мовна політика має бути націлена на поширення української мови серед білінгвалів, уникаючи небезпеки для російської мови, а також гарантування останній можливостей зайняти функціональну нішу у всеукраїнській культурній царині. Українській мові, однак, щоб набути належного соціального статусу,

⁹ Матеріали Всеукраїнського перепису 2001 р. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

необхідно стати лінгва франка для усіх національностей та прошарків суспільства.

Лінгвістичний вибір окремого індивідуума є далеким від незалежного політичного акту. Його визначають ряд нелінгвістичних соціально-психологічних чинників. Вони, щонайменше, є наступними:

- наслідування - нерідко підсвідоме - моделей, що домінують мовному середовищі;
- тиск негативних стереотипів, що мають на меті розмивання відмінностей між міським та сільським населенням;
- глибока криза національної ідентичності і розпад національної культури.

Цей вибір також вмотивований історичною традицією. Населення південних і східних регіонів, перебуваючи протягом довгого часу у складі Російської імперії, настільки віддалилося від своїх національних витоків, що поступово почало перетворюватися у новий етнос.¹⁰ Таким чином, стосовно української мови важливо, щоб багатомовність не означала втрату ідентичності.

Стаття 10 Конституції України говорить: «Державною мовою в Україні є українська мова». Водночас Стаття 53 продовжує: «Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства».¹¹

Мовний склад населення України згідно з переписом 2001 року є наступним:

- українська мова є рідною для 67,5% населення;
- російська мова визнається як рідна мова 29,6% населення;
- частка інших мов, зазначених як рідні мови становить 2,9%.

Українська мова була визнана як рідна мова 85,2% етнічних українців, а російська мова –

95,9% етнічних росіян, що поза сумнівом є індикатором національної самоідентифікації населення за мовним критерієм.¹²

¹⁰ Кісь Р. Лінгвокультурна маргіналізація у містах України (неофункціональне бачення) // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наукової конференції. – К., 2002. – С. 57

¹¹ Конституція України. zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр

¹² Матеріали Всеукраїнського перепису 2001 р. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

**Показник «рідна мова» різних національних меншин України
за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.**

Національність	Вважають за рідну мову			
	мову своєї національності	українську мову	російську мову	іншу мову
Білоруси	19,8	17,5	62,5	0,2
Болгари	64,2	5,0	30,3	0,5
Гагаузи	71,5	3,5	22,7	2,3
Греки	6,4	4,8	88,5	0,3
Євреї	3,1	13,4	83,0	0,5
Кримські татари	92,0	0,1	6,1	1,8
Молдовани	70,0	10,7	17,6	1,7
Німці	12,2	22,1	64,7	1,0
Поляки	12,9	71,0	15,6	0,5
Росіяни	95,7	3,9	-	0,2
Румуни	91,7	6,2	1,5	0,6
Словаки	41,2	41,7	5,2	-
Угорці	95,4	3,4	1,0	0,2

Як можна побачити більшість меншин вважає російську рідною мовою. Це має сильне історичне підґрунтя. Навіть не заглиблюючись далеко в історію Російської Імперії, ми можемо бачити свідчення всеохоплюючої мовної політики в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (Українська РСР) за часів Радянського Союзу. Русифікація в Українській РСР передбачала низку добре продуманих заходів, спрямованих на стирання соціальних функцій національних мов і введення російської мови як засобу міжнародного спілкування у Радянському суспільстві. Більше того, російська мова стала мовою ділового та офіційного спілкування, а також у середній та вищій освіті на переважаючій частині колишньої української РСР. «Упродовж ХХ ст. кількість населення, яке вільно володіло російською мовою, зокрема тих, хто вважав її рідною, суттєво зросла. Цьому сприяли переселення до України мільйонів росіян і

російськомовного населення іншого етнічного походження, політика мовної русифікації»¹³

Можна назвати наступні причини русифікації:

- а) державна і партійна політика (формування в СРСР «єдиного радянського народу»);
- б) формальне ставлення до проблем національних меншин місцевої, здебільшого російськомовної, влади;
- в) російська мова оголошена мовою міжнаціонального спілкування народів СРСР;
- г) репресії, Голодомор 1932–1933 рр. (загибло від 7 до 10 мільйонів українських селян) порушили етнонаціональну структуру українського суспільства;
- г) масштабна урбанізація;
- д) депортація й еміграція представників національних меншин.¹⁴

¹³ Лозинський Р. Мовна ситуація в Україні. – Львів, 2008. – С. 264.

¹⁴ Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – С. 208.

Що стосується ситуації у західній частині України та Львові як її головному місті, то вона, хоч і мала характерні риси, притаманні загальній мовній політиці, на сьогодні є суттєво відмінною.

Згідно останнього перепису населення 2001 року українці становили 88.1% населення міста. Найбільшою національною меншиною була російська (8.9%), наступними за кількістю - польська (0.9%), білоруська (0.4%), єврейська (0.3%) та вірменська (0.1%) ті. Інші національності склали 1.3%.¹⁵

Хоча історично Львів був заснований як місто з переважанням руського (стара назва українців) населення, у середині 13-го століття, після того, як столиця Галицько-Волинського князівства перемістилася сюди, тут почали оселятися вірменські та німецькі національні меншини. Після приєднання Львова до Польського королівства поляки та німці становили більшість населення міста та з часом асимілювалися. В той же час сформувалися та щільно розселилися вірменські та єврейські громади. У часи Австро-Угорської імперії зберігалась подібна ситуація. На початку 20 століття поляки становили більшість населення, близько третини - євреї і тільки одна десята населення ідентифікувала себе як українців.

У середині 20 століття в результаті Голокосту та операції «Вісла» частка поляків та євреїв суттєво зменшилась. З встановленням радянської влади відсоток росіян, які здебільшого становили владу різних рівнів, значно зріс, у той час як у період індустріалізації Львів стикнувся з великомасштабною урбанізацією зі значним припливом населення з навколишніх сіл, що збільшило частку українського населення.

Очевидно, що історичний розвиток та політичні події стали головними чинниками, що сприяли поширенню багатомовності у Львові. Серед інших необхідно зазначити, що самі етнічні групи, які на різних стадіях історії виявлялися в ситуаціях меншості або

більшості, намагалися зберегти свою культурну ідентичність і підтримувати чи відновлювати свої мови. Ці прагнення обумовили ситуацію, в якій різні мови разом співіснують і необхідні в щоденному спілкуванні. Також важливим фактором стало збільшення комунікації з іншими частинами світу і необхідність опанування мов широкого поширення у світі. Англійська мова виступає як лінгва франка і використовується мільйонами людей, які користуються іншими мовами також. Освіта також дуже сприяє багатомовності. Друга та інші іноземні мови стали частиною навчальних програм вищої школи і середніх шкіл.

Таблиця 2 відображає відсоток представників різних національностей, які визнають мову своєї національності, українську чи російську мову як свою рідну.¹⁶

¹⁵ Матеріали Всеукраїнського перепису 2001 р. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

¹⁶ Матеріали Всеукраїнського перепису 2001 р. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/>

Таблиця 2

Національність	Рідна мова %		
	Мова своєї національності	Українська мова	Російська мова
Українці	98,58	-	1,40
Росіяни	90,35	9,56	-
Поляки	46,98	45,51	7,20
Білоруси	23,53	26,61	49,54
Євреї	5,34	28,22	65,72
Вірмени	36,80	21,25	41,12
Татари	27,53	14,90	58,82
Німці	16,67	40,61	40,91

Судячи з зазначеного вище, мови своєї власної національності визнаються рідними мовами переважаючою кількістю представників етнічних меншин. Це свідчить про багатогранний розвиток національно-культурного життя міста. Свідченням цього є також факт, що 22 національних меншини міста об'єдналися в товариство меншин "Етнос". Мовами міжкультурного спілкування в товаристві є українська та російська.

Меншини мають ряд різних установ і організацій, що просувають і розвивають їх відповідні мови і культури. Серед них:

- російське культурне товариство, а також 5 шкіл з російською мовою навчання і 3 школи з російською та українською мовами навчання;
- польське культурне товариство і 2 школи з польською мовою навчання, а також курси польської мови для дітей початкової школи;
- єврейське культурне товариство, яке популяризує іврит через курси і недільні школи та музей галицьких євреїв;

- білоруське товариство, що сприяє вивченню білоруської мови у недільній школі;
- литовське товариство «Медейна» і недільна школа та школа литuanістики;
- вірменське культурне товариство, у яке входять 2 організації: "Об'єднання вірменської культури" та "Об'єднання вірменської молоді в Україні", а також курси вірменської мови.

Навчальні програми Львівського національного університету імені Івана Франка містять обов'язкові курси російської мови і літератури, польської мови і літератури та чеської мови, а також факультативний курс литовської мови, які викладаються на різних факультетах. Львівський національний університет імені Івана Франка є також одним з двох університетів України (разом з Національним університетом «Києво-Могилянська Академія»), що має обов'язковий курс "Мовна політика". Щодо шкіл, з російською та польською мовами навчання, то вони функціонують за рахунок державного бюджету.

Представники усіх меншин, за винятком єврейської та вірменської, які у спілкуванні користуються російською мовою, у своїх відповідних організаціях спілкуються рідними мовами. Усі громади не бачать жодних загроз для свого існування і діяльності.

Англійська мова, яка є лінгва франка міжнародного спілкування в Європі та цілому світі, завоювала міцні позиції у освітній системі Львова як у початковій та середній, так і вищій освіті. Вона займає панівне становище як перша іноземна мова у більшості початкових та середніх шкіл, а такожі в усіх установах вищої освіти. Широко вивчаються також німецька, французька та іспанська мови.

Підсумовуючи сказане, видається доцільним провести паралель між біологічною і лінгвістичною різноманітністю. Як стверджує Девід Крістал (David Crystal) у своїй книзі "Language Death" («Смерть мови»): "Поза сумнівом, так само як зникнення будь-яких видів тварин звужує наш світ, такий же вплив має і зникнення будь-якої мови. Поза сумнівом

ми, лінгвісти, знаємо, і широка громадськість усвідомлює, що будь-яка мова є найвищим досягненням унікального колективного людського генія, такою ж божественною і нескінченною таємницею як і живий організм".¹⁷

У цьому контексті слід також виділити 'аналогію мовного саду', запропоновану Офелією Гарсія (Ofelia Garcia). Згідно з Гарсія, було б сумно і нецікаво, подорожуючи по всьому світі, бачити, що усі сади засаджені квітами одного кольору. Різноманітність квітів різних форм, розмірів і кольорів збагачує нас та сприяє візуальному і естетичному задоволенню. Лінгвістична різноманітність також робить світ цікавим та барвистим, але, як і у випадку з квітами, такий сад важче доглядати. Деякі квіти (і деякі мови) розповсюджуються дуже швидко, у той час як іншим потрібні додаткова турбота і захист. Різноманітність мов теж вимагає планування та піклування і передбачає певні дії як наприклад:

1. Необхідно додавати до саду нові квіти: вивчення інших мов збагачує наш досвід.
2. Необхідно захищати рідкісні квіти: необхідно захищати мови, які перебувають на межі зникнення, через законодавство і освіту.
3. Необхідно підживлювати квіти (мови), які перебувають на межі зникнення.
4. Необхідно контролювати квіти, що поширюються дуже швидко і природним шляхом: поширення допускається, якщо це не загрожує іншим видам¹⁸.

¹⁷ Crystal, David. "Language Death" University Press, Cambridge, 2000. – p. 36.

¹⁸ Garcia, Ofelia. From language garden to sustainable languaging: bilingual education in a global world. N O V E M B E R – D E C E M B E R 2 0 1 1, N A B E P E R S P E C T I V E S
www.bangor.ac.uk/.../garcia/2012NABENewsletter_34n1_Nov2011_Dec2011.pdf

Бібліографія

- Ажнюк Б. Мовна ситуація в Україні і зарубіжний досвід мовного планування // Українознавство. – 2007. – № 1. С. 176–182.
- Кісь Р. Лінгвокультурна маргіналізація у містах України. // Мовні конфлікти і гармонізація суспільства: Матеріали наукової конференції. – К., 2002. С. 54–58
- Капраль М. Національні громади міста Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003.
- Конституція України. – К., 1996.
- Лозинський Р. Мовна ситуація в Україні. – Львів, 2008. С. 213–314
- Матеріали Всеукраїнського перепису 2001 р. <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/language/>
- Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009.
- Cook, Vivian J. Requirements for a multilingual model of language production
<http://www.ntlworld.com/vivian.c/Writings/Papers/RequirementsForMultilingualModel.htm>
- Crystal, David. "Language Death" University Press, Cambridge, 2000
- Durk Gorter, "Cultural diversity as an asset for human welfare and development" in Sustainable Development in a Diverse World (SUS.DIV)
www.ebos.com.cy/susdiv/uploadfiles/RT1.2_PP_Durk.pdf
- Garcia, Ofelia. From language garden to sustainable languaging: bilingual education in a global world. N O V E M B E R – D E C E M B E R 2 0 1 1, N A B E P E R S P E C T I V E S
www.bangor.ac.uk/.../garcia/2012NABENewsletter_34n1_Nov2011_Dec2011.pdf
- Languages and Multilingualism | United Nations Educational - Unesco www.unesco.org/en/languages-and-multilingualism/
- Tucker. G. Richard A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education. Digests August 1999 EDO-FL-99-04 en.wikipedia.org/wiki/Multilingualism